

Анастасія Іванова

Національний університет «Одеська юридична академія», Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФЕНОМЕНУ РАДИКАЛІЗМУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Anastasiia Ivanova

National University "Odesa Law Academy", Ukraine

FEATURES OF THE FENOMENON OF RADICALISM IN MODERN UKRAINE

In the article, the issue of the phenomenon of radicalism in the social and political context is analyzed. Special attention is spared to existing radical organizations and their main forms in modern Ukrainian society. Also, the author analyzes mechanisms of judicial regulation of civil associations and protection of society from various types of radical formations. The author proposes the formation of a peculiar combination of a scientific approach and a separate legislative government mechanism. One of the major solutions of the problem of radicalization in Ukrainian society, according to the author, is to translate the problem of tolerance from the theory to the practical application of democracy. It's possible only by transforming the problem of political tolerance into a real project of the state social policy.

Key words: radicalism, associations, intolerance, extremism, nationalist formation, democracy.

Аналіз проблеми розвитку радикальних рухів в Україні показав існуючу тенденцію зростання такого явища в особливості в політичному просторі. В умовах посилення активності різноманітних радикальних, екстремістських, фундаменталістських формувань в світі, перед українськими реаліями також постає проблема регулювання такої активності з метою профілактики та протидії радикалізації для забезпечення та збереження національної безпеки країни. З моменту розпаду Радянського союзу, в умовах браку до селі існуючих норм та не сформованих нових, в українському суспільстві було створено багато маргінальних формувань. Що заповнювалися саме національною, а згодом радикальною ідеологією. Домінуюча ідея націоналізму вплинула на всі сфери суспільного, політичного та культурного життя суспільства. І навіть політичні лідери зайняли позицію націоналізму. А деякі політичні партії і коаліції – крайнє радикальну.

Сьогодні, такі формування активно підтримуються представниками різних політичних сил, у тому числі владними суб'єктами для створення певних груп підтримки та груп тиску. Нерідким явищем є їх захоплення в якості військових формувань. Та просування окремих її активістів на посади державної служби, в якості депутатів Верховної Ради, для лобювання певних політичних інтересів. За підтримкою засобів масової інформації, такі сили пропагують радикальні принципи, що призводить до посилення радикальної ідеології серед мас, та вступу до таких спільнот ще більшого числа людей. Зауважуючи на те, що Україна обрала європейський вектор розвитку, проблема радикальних течій в суспільстві потребує регулювання на рівні державної політики.

Проблема радикалізму широко досліджується в політичній науці. Слід виділити роботи як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, таких як, Бакальчук В. О., Васильчук Є. О., Головка В., Котвицький А. А., Бабчук О. Г., Головчук О.В., Соснін В. А., та інші.

Метаю статті є концептуальний аналіз поняття радикалізму, розгляд основних аспектів прояву даного феномену, та особливостей, характерних для українського соціуму в умовах сучасних політичних та соціальних змін. Серед складних і суперечливих процесів сучасного світу одне з основних місць займають інтеграційні і дезінтеграційні процеси. З одного боку, безперечний якісно новий формат і все більш швидкий розвиток перших у «просторі толерантності», що розширяється, з другого – загострення і радикалізація інших, часто пов'язаних з самими небезпечними формами нетерпимості. Інтеграційні процеси далекі від однозначності. Традиційні їх форми часто мають насильницький, «нав'язаний», іноді неоколоніалістський характер¹.

¹ Котвицький, А. А. (2008). Консенсус і толерантність. *Філософські науки*, 40, 3-7.

Політична криза в Україні сприяла соціальним бунтам та революціям, яких вже двічі зазнав український соціум за період незалежності. Саме ослаблення державних інститутів, падіння рівня життя та недовіра до влади передувало затяжному стану політичної кризи. Військовий конфлікт на сході України також сприяв формуванню різного складу угруповань як ліворадикальних, так і праворадикальних настроїв. Відсутність засад системного регулювання яких, створила сприятливе середовище для розвитку радикалізму в Україні.

Радикалізм визначають як соціально-політичні ідеї і дії, спрямовані на рішучу зміну існуючих інститутів, помітно проявляються в кризові, перехідні історичні періоди, коли виникає загроза існуванню, традиціям і устрою тих або інших спільнот і груп. Радикалізм політичний (іноді церковний, релігійний або навіть філософський) є принцип або напрям¹. Який складає перш за все ідеологічний елемент суспільства. Проте, на сьогоднішній день, формат національного радикалізму використовується українськими політиками як своєрідний товар. Такі об'єднання штучно створюють, перш за все задля проведення проектних мітингів, ходів, демонстрацій тощо.

Як форма суспільної протидії глобалізаційним, і передусім міграційним процесам, в Україні, як і у світі, виникають певні суспільно-політичні рухи й соціокультурні групи, які керуються у своїй діяльності агресивними стереотипами поведінки та ідеологією етноцентричного радикалізму. Таким, зокрема, є скінхедівський рух, що почав розвиватися на пострадянському просторі, коли після розвалу Радянського союзу утворився ідеологічний вакуум, який певна частина молоді заповнила нацистськими та національно радикальними ідеями, головними постулатами яких є вищість раси, нації, гасла – «Україна для українців», «Геть чужинців» тощо. Скінхедівський рух в українському суспільстві має ряд різних ідеологічних напрямків: націонал-патріотичні та расистські; проукраїнські та проросійські. Проте, спільними для них є методи та напрямки їхньої діяльності: вандалізм, спаплюження історичних пам'яток нацистською символікою, погроми, напади на іноземців та вбивства. У вітчизняному інформаційному просторі присутні Інтернет-сайти, на яких без обмежень розміщуються матеріали екстремістського змісту. Серед таких сайтів – «Спалах для нації», «Радикальний український націоналізм», «Патріот», «Реактор» тощо. Подібні інформаційні ресурси цілеспрямовано поширюють етнічні стереотипи, що є джерелом провокування міжетнічних конфліктів та підвищення ризиків їхнього виникнення².

Також сьогодні створюються радикальні організації такі як Misanthropic Division – воєнізована група білих расистів і націонал-соціалістів. Як відзначає Бакальчук В. О. значним ресурсом активізації є експортування рухів расової нетерпимості з Росії. За підтримки Росії обстоюють ідею білої раси такі радикальні організації: РНС (Русское Национальное Единство), Общество «Белые Традиции», «Европейские Традиции», Націонал-Патріотичний Фронт, Міжнародний Білий рух, «Право Раси»³.

Серед чинників, що сприяють розвитку радикальних об'єднань в українському суспільстві, виділяють відкритий доступ входження таких формувань до владних та політичних структур. Що дає можливість впливу на політичне життя суспільства, прийняття політичних рішень та згідно з прямими цілями організації – зміни політичного устрою. В статті 22 Закону України «Про громадські об'єднання» передбачено наступне: «Втручання органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб у діяльність громадських об'єднань, так само як і втручання громадських об'єднань у діяльність органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, не допускається, крім випадків, передбачених законом»⁴. Слід зазначити, що попре націоналістичний та ідеологічний характер таких угруповань, в українських реаліях все частіше радикальні об'єднання використовуються як активна сила політичних, революційних протистоянь.

¹ Соснин, В. А., Нестик, Т. А. (2008). *Современный терроризм: Социально-психологический анализ*. Москва: Институт психологии РАН, 240

² Бакальчук, В.О. (2007). Тенденції етнокультурної толерантності в українському суспільстві. *Стратегічні пріоритети*, 4, 69-75.

³ Бакальчук, В.О. (2007). Толерантність як ціннісна складова української культурної ідентичності. *Стратегічні пріоритети*, 2, 153-158.

⁴ Закон про громадські об'єднання 2016 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>>

Одночасно з політичною активізацією радикальних формувань, існує проблема як політичного абсентеїзму, повної політичної пасивності, так і такої моделі політичної поведінки, як політичний нігілізм. Який розглядається в якості чинника розвитку радикальних формувань. Розлагоджена суспільно політична система та відсутність зв'язку між суспільством та державними інститутами також є умовою роз'єднання суспільства, та хаотичних об'єднань однодумців, за моделлю політичної поведінки. Тому як зазначають дослідники Хафізова Д.М. та Шарафутдінов А.Ш.: «Політичний нігілізм представляє собою активну політичну позицію, з повним неприйняттям влади та загального соціально-політичного устрою»¹. З моделі націоналізму та моделі політичного нігілізму створено більшість радикальних об'єднань в українському соціумі.

Ці радикальні націоналістичні рухи спрямовані на збереження національної культурної самобутності. Проте, ця спрямованість має не культурно-просвітницький характер, а, як це означає Е. Сміт, політизацію автохтонної культури. Ця політизація, зазначає дослідник, дуже часто йде пліч-о-пліч з ідеєю «очищення» спільноти – жорстоким ставленням до чужорідних елементів й етнічних меншин у своєму середовищі: «там, де раніше до меншин і чужоземців ставились толерантно, тепер на них стали дивитись не лише як на економічних конкурентів, а й як на нестерпні культурні елементи, або ще гірше – як на тих, хто підриває моральний дух і біологічну чистоту нації». Згідно з твердженням Ч. Тейлора, сучасність продукує проблему встановлення етичних меж толерантності: «толерантність до расизму та етноциду буде аморальною та непробачною». Тут маються на увазі установки протидії толерантності до нетерпимості – «нетерпимість до нетерпимості» та подолання політичного і суспільного релятивізму до «не толерантних» в державній політиці². Тобто, відзначається необхідність окреслення чіткої межі до таких радикальних, нетолерантних течій, які використовують агресивні, екстремістські методи.

На сьогоднішній день націоналістичний рух розпадається на два крила – помірно-радикальне й екстремістське. Перше (до них відносяться «Свобода», УНА-УНСО, «Тризуб», «Українська партія», «Національний альянс», «Молодіжний націоналістичний альянс», «Патріот – захисник Батьківщини», а також ряд організацій, що діють під брендом «Організація українських націоналістів») намагається об'єднатися у впливову, а головне – легальну політичну силу. Для цього їм доводиться відходити від епатажу й акцій, що межують із криміналом. Друге крило («Патріот України»), що також намагається підвищити свій статус, зберігає екстремістські елементи у своїй діяльності. Відповідно, між двома крилами йде боротьба за прихильників. Зокрема, по обидва боки звучать гасла до своїх членів визначитися зі своєю лояльністю³.

Саме такі націонал-радикальні рухи склали значну частину активістів і в період «Помаранчевої революції», так і в період «Революції гідності» 2012-2013 років. Різні політичні владні суб'єкти використовують такі групи підтримок, в більшості своєї агресивно налаштованих, для відстоювання власних політичних інтересів. У постреволюційний період в Україні, відзначається посиленна підтримка таких груп. Створюються певні піар проекти радикальних формувань. Використовуються засоби масової інформації для формування толерантного суспільного ставлення до такого роду нетолерантних груп.

Як зазначає дослідник Головчук О.В., саме політична культура засобів масової інформації формує політичну культуру більшості пересічних громадян країни, адже політична свідомість людей – це опосередковані відображення політичного життя суспільства, суттю яких є проблема влади, розвиток і задоволення інтересів та потреб політичних суб'єктів. І ці відображення опосередковані більшою мірою саме засобами масової інформації⁴. Отже, висвітлення подій з використанням радикальних та екстремістських закликів сприяє поширенню радикальних настроїв в суспільстві.

¹ Шарафутдінов, А.Ш., Хафізова, Д.М. (2012). «Политический нигилизм» как модель политического поведения. *Социально-политические науки*, 3, 135-137.

² Бакальчук, В.О. (2007). Тенденції етнокультурної толерантності в українському суспільстві. *Стратегічні пріоритети*, 4, 69-75.

³ Головко, В. (2010). Екстремізм та радикалізм в Україні: особливості формування, основні напрями, форми протидії з боку держави. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць*. Київ: Інститут історії України НАН України, 19, 248-276.

⁴ Головчук, О.В. (2013). Взаємозв'язок та взаємовплив політичної культури населення та політичної культури. *Наукові записки Вінницького національного аграрного університету*, 2, 65-71.

Розвиток інформаційних технологій, комунікаційних засобів також поширив можливості радикальних формувань розповсюджувати крайні настрої та залучати до таких спільнот все більше учасників. Данні засоби полегшують організаційний аспект таких об'єднань. Соціальні мережі зближують за ідеологічним критерієм не тільки окремих людей, а й різноманітні екстремістські, радикальні організації, що сполучає їх в мережі радикальних спільнот, які взаємодіють між собою, та представляють ще більшу соціальну небезпеку.

В законодавстві України регулювання різного роду об'єднань здійснюється Законом України «Про громадські об'єднання». Також деякі засади регулюються Конституцією України. Окремі санкції щодо розпалювання ксенофобії та ворожнечі містяться в кримінальному кодексі України. Наявний дефіцит законодавчих норм в сфері захисту від політичної дискримінації та радикалізму. Україна ратифікувала низку міжнародних законів. Зокрема, Європейську конвенцію про захист прав та основних свобод людини, Декларацію принципів терпимості, Рамкову Конвенцію Ради Європи про захист національних меншин, Міжнародну конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. Де окремо містяться норми регулюючі суспільні відносини від різних форм нетерпимості, радикальних та дискримінаційних позіхань. Проте, що стосується конкретної норми за радикалізм та екстремізм, в українському законодавстві не встановлено. Тому, проблема регулювання радикальних рухів залишається в концептуальній та теоретичній площині за відсутності окремих законодавчих норм.

Дослідник Васильчук О. Є. підкреслює, що ефективність дій компетентних органів держави, спрямованих на попередження і припинення протиправних дій суб'єктів екстремізму, значною мірою залежить від наявності належного правового забезпечення, що унормовує антиекстремістську діяльність органів державної влади, визначає межі їхньої компетенції і відповідальності, механізми координації діяльності органів державної влади і принципи взаємодії з громадськістю щодо протидії проявам екстремізму, сприяє формуванню ідейної стійкості у свідомості населення перед викликами ідеологів екстремізму, виразників та носіїв екстремістських ідей. Вагомим фактором нейтралізації проявів екстремізму у суспільстві є діяльність держави щодо усунення або мінімізації впливу існуючих соціально-економічних, суспільно-політичних, соціокультурних проблем на населення¹.

В ході аналізу феномену радикалізму та його проявів в українській соціально-політичній системі, було зроблено наступні висновки. Було виявлено поширення різного складу радикальних спільнот. Проте, проблема радикальних течій практично не регулюється державною політикою. Навпаки окремими політичними діями підтримуються такі формування та використовуються в якості груп тиску. Суспільна небезпека радикальних груп визначається в контексті перетворення таких організацій в більш складні екстремістські форми. В Україні такого роду спільноти поки не досягли високого етапу сформованості, проте з поширенням та підтримкою радикальних рухів, зберігається небезпека їх трансформації в екстремістські організації.

Проблема радикалізації в українському суспільстві потребує виробленню державної політики в сфері захисту населення від радикальних та екстремістських течій. Повинні бути доповнені правові та розроблені інформаційні і культурні засади регулювання різного роду спільнот, задля профілактики утворення екстремістських рухів. Існує необхідність окремої цензури засобів масової інформації щодо закликів радикального та екстремістського характеру. Доречним автор виділяє встановлення норми цензури до публічних виступів та заяв державних службовців, політичних діячів, представників різних політичних сил, партій організацій щодо радикальних та дискримінаційних закликів з метою попередження поширення радикальної ідеології в суспільстві.

References:

1. Bakalchuk, V.O. (2007). Tendencii etnokulturnoi tolerantnosti v ukrainskomu suspilstvi [Trends of ethnic and cultural tolerance in Ukrainian society]. *Strategichni priorytety* [Strategic Priorities], no. 4, 69-75. [in Ukrainian].
2. Bakalchuk, V.O. (2007). Tolerantnist jak cinnisna skladova ukrainskoi kulturnoi identychnosti [Tolerance as a value element of Ukrainian cultural identity]. *Strategichni priorytety* [Strategic Priorities], no. 2, 153-158. [in Ukrainian].
3. Golovchuk, O.V. (2013). Vzajemozvjazok ta vzajemovplyv politychnoi kultury naselennja ta politychnoi kultury ZMI [Correlation and mutual influence of public political culture and political culture of mass media]. *Naukovi zapysky Vinnyckogo nacionalnogo agrarnogo universytetu* [Scientific notes of Vinnytsia national agrarian university], no. 2, 65-71. [in Ukrainian].

¹ Васильчук, С.О. (2013). Концептуальні засади політики запобігання і протидії політичному радикалізмові та екстремізму в молодіжному середовищі України. *Нова парадигма*, 116, 107-118.

4. Golovko, V. (2010). Ekstremizm ta radykalizm v Ukraini: osoblyvosti formuvannja, osnovni naprjamy, formy protydii z boku derzhavy [Extremism and radicalism in Ukraine: features of formation, main directions and forms of resistance on the state side]. *Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennja, poshuky: Mizhvidomchyj zbirnyk naukovyh prac* [Problems of History of Ukraine: Facts, Opinions, Searches: Interdepartmental Collected papers]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, vol 19, 248-276. [in Ukrainian].
5. Kotvyckyj, A.A. (2008). Konsensus i tolerantnist [Consensus and tolerance]. *Filosofski nauky* [Philosophical sciences], no. 40, 3-7. [in Ukrainian].
6. Sharafutdinov, A.Sh., Hafizova, D.M. (2012). Politicheskij nihilizm kak model politicheskogo povedenija [Political nihilism as a model of political behavior]. *Socialno-politicheskie nauki* [Socio-political sciences], no. 3, 135-137. [in Russian].
7. Sosnin, V.A., Nestik, T.A. (2008). *Sovremennyj terorizm: Social'no-psihologicheskij analiz* [Modern terrorism: social and psychological analysis]. Moscow: Institut psihologii RAN, 240. [in Russian].
8. Vasyľchuk, Je.O. (2013). Konceptualni zasady polityky zapobigannja i protydii politychnomu radykalizmu ta ekstremizmu v molodizhnomu seredovyshhi Ukrainy [Conceptual principles of policies of the prevention and combating of political radicalism and extremism among youth people of Ukraine]. *Nova paradygma* [New paradigm], no. 116, 107-118. [in Ukrainian].
9. *Zakon pro gromadski objednannja* [The Law “On Public Associations”] 2016 (Verhovna Rada Ukrainy) [The Verkhovna Rada of Ukraine]. *Oficijnyj sajt Verhovnoi Rady Ukrainy* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>> [in Ukrainian].